

guided affective imagery according to all stimuli, the indices of factors “assessment” have increased. Thus, the research results prove the expediency of the cathymic and imaginative method of dealing with inner conflicts of adolescents. The prospects of the further studies involve revealing the gender peculiarities of adolescents’ inner conflicts.

Keywords: intrapersonal conflict, adolescence, cathymic and imaginative method, symboldrama, motive, method of semantic differential.

Подано до редакції 29.04.2016

УДК: 159.9

Оксана Геннадіївна Шмиглюк,
асистент кафедри соціальної та практичної психології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ УЧАСНИКІВ АТО ПРО СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ

У статті проаналізовано результати психосемантичного дослідження військовослужбовців щодо категорії «українець» в рамках дослідження їх етнічної самосвідомості. Було виявлено переважаюче змістовне наповнення учасниками АТО поняття «українець». У результаті контент-аналізу було виділено наступні типи асоціацій: асоціації, пов'язані з якісними характеристиками людини, емоційно-вольовими показниками, видатними постатями України, національними символами та традиціями України, патріотизмом, природнім середовищем, родиною, географічними показниками, державно-політичними процесами, релігійністю.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, етнічна самосвідомість, індивідуальний рівень етнічної самосвідомості, груповий рівень етнічної самосвідомості, учасник АТО, асоціативний експеримент.

Україна уже досить тривалий час знаходиться в ситуації постійної напруги, фрустрації та невизначеності. Такий стан в країні призводить до значних трансформацій, які, зокрема, стосуються переусвідомлення та переосмислення її громадянами своїх життєвих цінностей, своїх ролей в тих суспільних процесах, які відбуваються в державі. Все більше спостерігається позитивна динаміка особистості у демонстрації своєї приналежності до української нації та етносу.

Учасники АТО безпосередньо включені в процес змін та перебудов, які відбуваються в Україні. Тому науковий інтерес викликає питання: які уявлення про українця наявні в їх свідомості та чи можуть ці уявлення виступати мотиваційними факторами під час виконання військової служби.

Свідомість людини характеризується особливостями її світорозуміння та світосприймання. Налаштованість на осмислення власних думок, почуттів і дій, здатність до рефлексії та самопізнання визначають самосвідомість людини. Якщо свідомість спрямовується на зовнішній світ, на інших людей та становить знання про них, то самосвідомість охоплює внутрішній світ людини (спільноти або особистості) [2].

Самосвідомість – усвідомлення людиною свого суспільного статусу і своїх життєво важливих потреб. Також, на основі аналізу психологічних досліджень, можна говорити про те, що самосвідомість особистості, як рефлексивний рівень її свідомості, є складним інтегративним процесом її самопізнання та емоційно-ціннісного самоставлення, на основі якого відбувається саморегуляція поведінки [4]. Отже, лю-

дина як суб'єкт активності, визначається своєю здатністю усвідомлювати, відчувати та рефлексувати себе як особистість та як носія етносу та діяти у відповідності з цим.

Етнічна самосвідомість – це уявлення індивіда чи цілої групи людей про себе чи образ свого етносу, які відображають знання про власну етнічну групу та ставлення до цієї групи. Етнічна самосвідомість виступає формою усвідомлення особистістю чи народом своєї належності до певного етносу, що базується на спільності мови, культури, історичної долі й визнанні особливих специфічно-історичних рис свого народу. Ключовим моментом етнічної самосвідомості є ідентифікація індивідів з певною етнічною спільністю, яка виявляється в самоназві. До неї долучається комплекс ідей чи уявлень, які утворюють систему етнодиференціюючих символів, що призводять до виокремлення членів своєї групи з усієї сукупності етнічних спільностей [3].

Вивченню проблеми етнічної самосвідомості присвячено праці багатьох науковців: Ю.В. Бромля, М.Й. Боришевського, В.І. Козлова, П.І. Кушнір, В.Ю. Хотинець, Г.В. Шелепова.

Хотинець В.Ю. визначає етнічну самосвідомість як відносно стійку систему усвідомлених уявлень і оцінок реально існуючих етнодиференціюючих та етноінтегруючих компонентів життєдіяльності етносу. Наслідком формування даної системи є усвідомлення людиною себе як представника певної етнічної спільності [5].

На думку В.І. Козлова, етнічна самосвідомість

виникає й розвивається разом із самою етнічною спільнотою, проходячи різні історичні стадії, і виявляється у різних груп людей з різним ступенем: від слабо усвідомленої приналежності до свого народу, нерідко відтискуваним на задній план почуттям приналежності до інших спільнот (релігійних, сусідньо-територіальних тощо), – до дуже розвинутого національного почуття, що примушує членів спільноти пов'язувати свої особисті долі з долею нації, підпорядковувати їй свої власні інтереси тощо. Етнічна самосвідомість не є природженою, а формується разом з особистістю людини в процесі вироблення основних соціальних орієнтацій[2].

Хотинець В.Ю. пропонує таку структуру етнічної самосвідомості:

1. усвідомлення особливостей етнічної культури своєї етнічної спільноти;
2. усвідомлення психологічних особливостей своєї етнічної спільноти;
3. усвідомлення тотожності зі своєю етнічною групою;
4. усвідомлення власних етнопсихологічних особливостей;
5. усвідомлення себе суб'єктом своєї етнічної спільноти;
6. соціально-моральна самооцінка етнічності [5].

Етнічну самосвідомість більшість науковців виокремлюють на двох рівнях: індивідуальному та груповому. Етнічна самосвідомість на індивідуальному рівні виступає як цілісна система уявлень про себе, що тісно пов'язана із сформованим у індивіда образом власного етносу. На рівні етносу етнічна самосвідомість виступає як система загальних уявлень більшості членів етносу про власну етнічну групу, її походження, основні особливості культури і психічного складу, тобто система колективних уявлень про себе [3].

Мета статті полягає у вивченні етнічної самосвідомості на рівні групи учасників АТО.

У відповідності до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [1], учасниками АТО є наступні категорії населення:

- військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) та працівники ЗСУ, НГУ, СБУ, СЗР, ДПС;
- особи рядового, керівного складу, військовослужбовці, працівники МВС, УДО, ДССЗІ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Перераховані вище особи мають можливість отримати статус учасника АТО лише за умови, що вони захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь

в АТО, в забезпеченні її проведення та перебували безпосередньо в районах проведення такої операції.

Отже, дослідження уявлень про українця у свідомості осіб проводилося із учасниками АТО, виходячи із того, що дані особи виступають як об'єктами так і суб'єктами тих змін, які відбуваються у суспільстві. Результати даного дослідження допоможуть розв'язати наступне завдання: виявити семантичне значення поняття «українець» у військовослужбовців.

З метою дослідження уявлень про українця нами був використаний метод спрямованого асоціативного експерименту (АЕ). Досліджуваним пропонувалося назвати 10 асоціацій на слово-стимул «українець». Даний АЕ проводився анонімно, досліджувані вказували лише свій вік та національність.

Вибірку склали 34 учасники, військовослужбовці, чоловіки віком від 20 до 35 років, українці.

Процедура обробки отриманих результатів дослідження складалася із таких етапів:

1. Вивчення асоціацій, які були спродуковані респондентами.
2. Кількісний аналіз отриманих асоціацій.
3. Контент-аналіз отриманого масиву асоціацій, на основі якого було виділено 10 категорій.
4. Кількісний аналіз визначених категорій асоціацій.
5. Якісний аналіз отриманих даних.

Кожен учасник надав по 10 асоціацій на слово-стимул «українець», всього було опрацьовано 340 асоціацій, із них 68 унікальних, тобто тих, що зустрічалися лише один раз, без повторів (Рис 1).

Серед найчастіше уживаних слів-асоціацій ми виділили 12 (кількість повторів від 16 до 6, що становить від 47% до 18% від загальної кількості можливих повторів). Асоціація «родина» зустрічається 16 разів, що при вибірці 34 особи складає 47%.

Такі результати можуть вказувати на те, що військовослужбовці перебувають у зоні бойових дій заради своїх родин та їх світлого майбутнього. Це також є свідченням того, що досліджувані вважають родину найважливішою цінністю українця.

Високий показник частоти вживання має асоціація «патріот», яка зустрічається 15 разів, що складає 44% при вибірці 34 особи. Такий результат вказує на те, що в уявленнях досліджуваних сучасний українець фігурує як особа, яка є патріотом власної держави. Також досліджувані асоціюють «українця» із Україною (23%), з такими особистісними якостями як чесний, працелюбний (23%), добрий (21%), із прапором (21%), гімном, домівкою, матір'ю, людиною, яка любить свою батьківщину, сім'янином (18%).

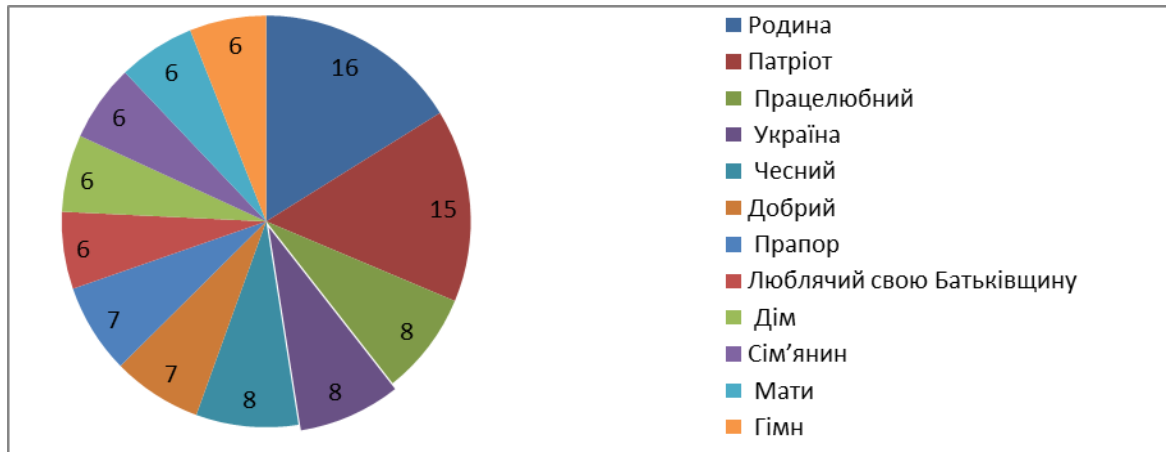

Рис. 1. Асоціації із найбільшою частотою повторень у загальній вибірці

Таблиця 1.

Категоризація масиву асоціацій

	Виділена категорія	Асоціації	Кількість повторів (%)
1.	Асоціації, пов'язані із якісними характеристиками людини	Відвертий 3 Вільний 4 Дружелюбний 3 Мужність 2 Незалежний 5 Приязний 2 Розумний 5 Сильний 5 Справедливий 4 Чуйний 2 Спортивний 3 Завжди прийде на поміч 2 Коханий 2 Людина 4	46 (17%)
2.	Асоціації, пов'язані із видатними посталями України	Тарас Шевченко 5 Сірко 2 Савченко Надія 2 Джамала 2 Богдан Хмельницький 2 Ярослав Вакарчук 2	15 (5,5%)
3.	Асоціації, пов'язані із національними символами та традиціями України	Герб 3 Гімн 6 Прапор 7 Вишиванка 3 Конституція 2 Мова 5 Пісні 2 Рушник 2 Сало 4 Традиції 2	34 (12,5%)
4.	Асоціації, пов'язані із патріотизмом	Батьківщина 5 Вірний Батьківщині 5 Громадянин 3 Держава 5 Нація 3 Майдан 2 Революція 2 Козак 5 Україночки 3	33 (12%)
5.	Асоціації, пов'язані із природнім середовищем	Дніпро 3 Земля 5 Калина 3 Лани 2 Море 3 Річка 2 Садові Соняшники 4 Степ 3	27 (10%)
6.	Асоціації пов'язані із родиною	Батьки 5 Брат 2 Мати 6 Родина 16 Сестра 3 Син 2 Обістя 2 Хліб 4 Хлібороб 2 Хозяїн 4	46 (17%)
7.	Географічні показники	Європа 3 Запоріжжя 2 Київ 4 Одесит 2 Центр Європи 3 Село 4	18 (6,6%)
8.	Емоційно-вольові показники	Щастя 4 Воїн 4 Воля 5 Герої 2 Захисник 5 Здоровий 3	23 (8,5%)
9.	Державно-політичні процеси	Військова служба 2 Влада 3 Закон 3 Мир 3 Мирне небо 4 Обов'язок 3 Слава 2	20 (7%)
10.	Релігійність	Православний 4 Віруючий 3 Набожний 3	10 (3,5%)

Отже, за допомогою контент-аналізу було виділено наступну ієрархічну категоризацію асоціацій (Рис.2):

1. Асоціації, пов'язані із якісними характеристиками людини (відвертий, вільний, дружелюбний, мужність, незалежний, приязний, розумний, сильний,

справедливий, чуйний, спортивний, завжди прийде на поміч, коханий, людина). Всього 46 асоціацій.

2. Асоціації, пов'язані із видатними посталями України (Тарас Шевченко, Сірко, Савченко Надія, Джамала, Богдан Хмельницький, Ярослав Вакарчук). Всього 15 асоціацій.

3. Асоціації, пов'язані із національними символами та традиціями України (герб, гімн, прапор, вишиванка, конституція, мова, пісні, рушник, сало, традиції). Всього 34 асоціації.

4. Асоціації, пов'язані із патріотизмом (Батьківщина, вірний Батьківщині, громадянин, держава, нація, Майдан, Революція, козак, україночки). Всього 33 асоціації.

5. Асоціації, пов'язані із природним середовищем (Дніпро, земля, калина, лани, море, річка, садок, соняшники, степ). Всього 27 асоціацій.

6. Асоціації пов'язані із родиною (батьки, брат, мати, родина, сестра, син, обійстя, хліб, хлібороб, хоззяїн). Всього 46 асоціацій.

7. Географічні показники (Європа, Запоріжжя, Київ, одесит, центр Європи, село). Всього 18 асоціацій.

8. Емоційно-вольові показники (щастя, воїн, воля, герої, захисник, здоровий). Всього 23 асоціації.

9. Державно-політичні процеси (військова служба, влада, закон, мир, мирне небо, обов'язок, слава). Всього 20 асоціацій.

10. Релігійність (православний, віруючий, набожний). Всього 10 асоціацій.

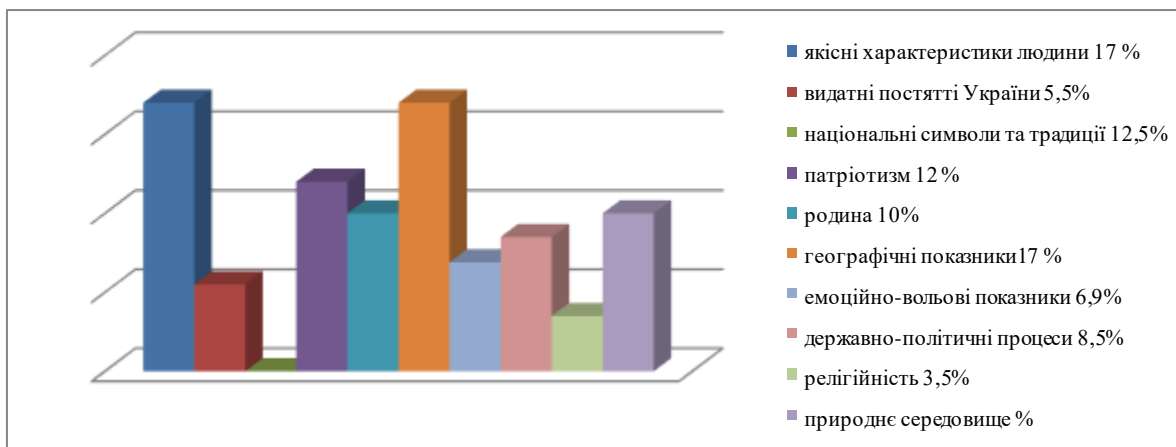

Рис.2 Категоризація асоціацій, виділених учасниками АТО

Узагальнюючи теоретичний аналіз проблеми та результати психосемантичного дослідження, можемо говорити про те, що етнічна самосвідомість являє собою уявлення індивіда чи групи людей про себе чи свій етнос, який має ієрархічну структуру. Також слід зазначити, що формування етнічної самосвідомості осіб відбувається під впливом тих суспільних процесів, які існують у державі та мають сильне емоційне забарвлення.

Так у учасників АТО категорія «українець» має таке змістове наповнення як патріот, Україна, родина,

прапор, працелюбний, чесний, добрий, людина яка любить свою батьківщину, гімн, домівка, матір, сім'янин. Також цікавим та дискусійним є факт продукування досліджуваними асоціацій, які мають лише «позитивне» або ж «нейтральне» емоційне забарвлення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні відмінностей в уявленнях про сучасного українця в осіб, що мають відношення до військової служби та цивільних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

2. Чепань М.-Л. А. Психологічні закономірності реалізації конструктивних функцій етнокультури в інформаційному суспільстві: монографія / М.-Л.А. Чепань, М.І. Савіна, С.Є. Солодчук [та ін.]; за редакцією М.-Л.А. Чепань. – К., 2015. – 131 с.

3. Савицька О.В. Етнопсихологія: навчальний посібник / О.В. Савицька, Л.М. Співак. – К.: Караве-

ла, 20011. – 264 с.

4. Співак Л.М. Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. / Л.М. Співак. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ. – 2016. – 43с.

5. Хотинець В.Ю. Этническое самосознание / В. Ю. Хотинець. – СПб.: Алетейя, 2000г. – 240 с.

REFERENCES

1. *Zakon Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» [The Law of Ukraine «About the status of war veterans, guarantees of their social protection»]* Retrieved from: *«Наука і освіта», №5, 2016*

«About the status of war veterans, guarantees of their social protection»] Retrieved from:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> [in Ukrainian].

2. Chepa, M. L.A. Savina, M.I., Solodchuk, S. Ye. *Psykhologichni zakonomirnosti realizatsii konstruktivnykh funktsii etnokultury v informatsiinomu suspilstvi [Psychological principles of the constructive function of ethnoculture in information society: monohrafiia]*. (2015). [in Ukrainian].

3. Savytska, O. V., Spivak, L. M. (2011). *Etnopsykholohiia: navchalnyi posibnyk. [Encyclopedia:*

manual]. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].

4. Spivak, L. M. (2016). *Psykhologichni osnovy rozvytku natsionalnoi samosvidomosti v yunatskomu vitsi [Psychological fundamentals of the national self-consciousness development of youth]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

5. Khotynets, V. Yu. (2000). *Etnycheskoe samo-soznanye [Ethnic self-consciousness]*. Saint Petersburg: Aleteiia [in Russian].

Оксана Геннадьевна Шмиглюк,

*ассистент кафедры социальной и практической психологии,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
ул. Большая Бердичевская, 40, г. Житомир, Украина*

ОСОБЕННОСТИ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ УЧАСТНИКОВ АТО О СОВРЕМЕННОМ УКРАИНЦЕ

Украина уже достаточно длительное время находится в ситуации постоянного напряжения, фрустрации и неопределенности. Такое положение в стране приводит к значительным трансформациям, в частности, касающихся переосмысления ее гражданами своих жизненных ценностей, социальных ролей в тех общественных процессах, которые происходят в государстве. Все чаще наблюдается положительная динамика в демонстрации личностью своей принадлежности к украинской нации и этносу. Участники АТО непосредственно включены в процессы изменений и перестроек, которые происходят в Украине. Поэтому научный интерес вызывает проблема представления об украинце в их сознании и функционирования этих представлений в виде мотивационных факторов при выполнении военной службы. Исходя из сказанного выше, целью исследования было изучение этнического самосознания (на уровне группы) участников АТО. Для достижения цели был использован метод направленного ассоциативного эксперимента. Исследуемым предлагалось назвать 10 ассоциаций на слово-стимул «украинец». Данный эксперимент проводился анонимно, исследуемые указывали только возраст и национальность. В результате исследования было обнаружено преобладающее содержательное наполнение участниками АТО понятия «украинец». Среди наиболее часто употребляемых слов-ассоциаций выделено 12: «семья», «патриот», «Украина», «честный», «трудолюбивый», «хороший», «флаг», «гимн», «дом», «мать», «человек, который любит свою родину», «семьянин». Такие результаты могут свидетельствовать о том, что в сознании военнослужащих украинец представлен как патриот, для которого характерными являются такие личностные качества как «честность» и «дружелюбие». Наибольшей ценностью украинца, по мнению участников АТО, есть семья, мать, дом и Родина. Неотъемлемым компонентом в образе современного украинца является знание гимна своего государства, а также проживание в Украине. В результате контент-анализа были выделены следующие типы ассоциаций: ассоциации, связанные с качественными характеристиками человека, эмоционально-волевыми показателями, выдающимися фигурами Украины, национальными символами и традициями Украины, патриотизмом, естественной средой, семьей, географическими показателями, государственно-политическими процессами, религиозностью.

Ключевые слова: сознание, самосознание, этническое самосознание, индивидуальный уровень этнического самосознания, групповой уровень этнического самосознания, участник АТО, ассоциативный эксперимент.

Oksana Shmygliuk,

*assistant of the Department of Social and Applied Psychology,
Zhytomyr State University named after Ivan Franko,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine*

PECULIARITIES OF ATO MEMBERS' VIEWS ABOUT A MODERN UKRAINIAN

It is a fact that over a long period of time Ukraine has been in a state of constant tension, frustration and uncertainty. This situation leads to significant transformations that, in particular, convinces citizens to rethink their life values and roles in the social processes occurring in the country. ATO members are directly involved in the process of changes and transformations that are taking place in Ukraine. Therefore, the scientific interest is the problem of conscious notions about the Ukrainians and their functioning as motivational factors in the military service. The article is aimed at investigating ethnic consciousness of ATO members. In terms of this, the method of directed association experiment (AE) was used. The participants of the experiment were asked to name 10 associations to the word-stimulus "Ukrainian". The survey was conducted anonymously, the participants indicated only their age and nationality. The procedure of processing the results of the research involved the following stages: 1) the investigation of associations identified by

respondents; 2) quantitative analysis of the associations; 3) content analysis of the associations on the basis of which the 10 categories were singled out; 4) quantitative analysis of the indicated categories of associations; 5) qualitative analysis of the obtained data. As a result of the research, the prevailing substantive content of the ATO members about the notion of “Ukrainian” was found. 12 most frequently used words-associations have been singled out: family, patriot, Ukraine, honest, hardworking, good, flag, anthem, home, mother, a person who loves his motherland, family man. These results may indicate that in the consciousness of servicemen, a Ukrainian is a patriot, who is characterized by such personal qualities as honesty and friendliness. The greatest value of a Ukrainian, in ATO members’ opinion, is family, mother, home, and motherland.

Keywords: consciousness, self-consciousness, ethnic consciousness, individual level of ethnic consciousness, group level of ethnic consciousness, ATO member, association experiment.

Подано до редакції 28.04.2016

УДК: 159.942.5- 057.874

Марія Мирославівна Шпак,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ РЕСУРС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовано психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів. Визначено його основні змістові характеристики та структурні компоненти. Здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей емоційного реагування молодших школярів в емоційних ситуаціях. Проаналізовано наукові підходи до розкриття сутності поняття «психологічне благополуччя». Визначено залежність психологічного благополуччя молодших школярів від рівня розвитку у них емоційного інтелекту.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоції, почуття, психологічне благополуччя, молодші школярі.

Емоційний інтелект упродовж останніх десятиліть став предметом наукового пізнання у психологічній науці і зумовив зростання інтересу вчених до дослідження цього феномену, зважаючи на те, що сучасне суспільство характеризується високим рівнем емоційного напруження і тривоги, що зумовлено наявністю різноманітних стресогенних впливів навколишнього середовища, які призводять до дезадаптації і дезінтеграції життєдіяльності людини, до розповсюдження емоційних розладів, особливо депресивних захворювань [2; 3; 4]. Усе це негативно впливає на психічне здоров'я людини, її емоційне самопочуття.

Особливу увагу та інтерес у цьому контексті викликає стан психічного здоров'я та психологічного благополуччя молодших школярів. Адже сучасна освіта здебільшого орієнтована на інтелектуальний розвиток учнів, учителі, на жаль, недостатньо уваги приділяють емоційним переживанням учнів, які виникають у процесі навчальної діяльності. У цьому контексті постала необхідність концептуального обґрунтування феномену емоційного інтелекту та його ролі в освітньому середовищі, зокрема забезпеченні психологічного благополуччя молодших школярів.

Слід зазначити, що феномен психологічного благополуччя традиційно пов'язують з психічним здо-

ров'я, емоційним комфортом, задоволеністю життям, відчуттям людиною щастя.

Серед дослідників не існує єдиного погляду на психологічне благополуччя. Теоретико-методологічні підходи до розуміння феномену психологічного благополуччя особистості розкриваються у контексті чотирьох основних підходів:

- гедоністичного підходу, представники якого (Н. Бредбурн, Е. Дінер) пов'язують психологічне благополуччя із задоволеністю-незадоволеністю життям, балансом позитивних та негативних емоцій;

- евдемоністичного підходу, прихильники якого розглядають психологічне благополуччя у взаємозв'язку з особистісним зростанням, зрілістю та позитивним функціонуванням особистості (Ш. Бюлер, Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, К. Г. Юнг та ін.).

У контексті цього підходу найбільш поширеною є модель психологічного благополуччя К. Ріфф [6]. У структурі психологічного благополуччя особистості дослідниця виокремила шість основних компонентів: позитивне ставлення до себе і свого минулого життя (самоприйняття); наявність цілей і занять, що надають життю сенс; здатність виконувати вимоги повсякденного життя (компетентність); відчуття безперервного розвитку і самореалізації (особистісне зростання);